

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОРФОЕПІЧНИХ НАВИЧОК КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ БІЛІНГВАЛЬНОГО МОВЛЕННЄВОГО СЕРЕДОВИЩА

Постановка проблеми у загальному вигляді... Проблема організації навчання нормованій вимові на початковому етапі завжди була актуальною для методики. Саме початковий етап є найважчим і найвідповідальнішим. Тут відбувається формування не лише слухо-вимовної бази, але і всіх інших, тісно пов'язаних з нею навичок говоріння. Нажаль, під час проведення уроків кримськотатарської мови ця проблема не може вирішуватися у достатній мірі, що підтверджує той факт, що у молодших школярів рівень розвитку вимовних навичок частіше за все залишається на низькому або середньому рівні. Між тим, як показують сучасні дослідження, вимова є базовим показником сформованості вторинної мовної особистості, що частково впливає на розвиток і вдосконалення усіх інших навичок іншомовного говоріння. Важливість і цінність фонемної нормованості мовлення, його правильне інтонаційне оформлення впливає на ступінь взаємопорозуміння учасників комунікації.

Формування вимовних навичок кримськотатарської мови як мови, що вивчається у початковій школі, певною мірою ускладнюється у зв'язку з відсутністю спеціальних методичних розробок з навчання фонетичного аспекту з урахуванням інтерференційного впливу російської та української мов.

Зважаючи на те, що кримський регіон є поліетнічним, набуває особливої необхідності врахування сформованого певною мірою філологічного досвіду учнів початкових класів. А відтак, методично актуальним є питання розробки системи прийомів з успішного становлення орфоепічних навичок. У зв'язку з цим, у рамках цієї статті, ми розглядатимемо російську (українську) мови як інструмент знайомства й оволодіння орфоепічною системою кримськотатарської мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Проблемі теоретичного і практичного дослідження у напрямі становлення вимовної культури присвячені наукові праці ряду лінгводидактів, методистів, психолінгвістів: Б.Чобан-заде, Ш.Бекторе, С.Куртмоллаєва, І.Самойловича, А.Меметова, Э.Ганієвої, С.Харахади, У.Вайнрайха, М.С.Вашуленко, О.Н.Хорошковської, Р.Р.Девлетова, Е.Р.Анафієвої та ін. Згідно з положенням Державного стандарту початкової загальної освіти України метою навчання кримськотатарській мові, як компонента освітньої галузі виступає формування комунікативної компетентності і визначається мовленнєвою, мовною, соціокультурною змістовими лініями. Кінцевим результатом роботи, що проводиться відносно формування орфоепічних навичок кримськотатарського мовлення повинно стати становлення в учнів ключових і предметних компетентностей [5, с. 4].

Формулювання цілей статті... Метою статті є вивчення лінгводидактичних умов формування орфоепічних навичок кримськотатарського мовлення учнів в умовах білінгвального мовленнєвого середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження... Вивчення лінгводидактичних і методичних джерел дозволило зробити висновок про те, що загальноприйнятим є принцип врахування мовної підготовленості учнів при проведенні уроків. В аспекті формування вимовних навичок кримськотатарського мовлення при білінгвальному навчанні можна говорити про те, що реалізація цього принципу при проведенні уроків кримськотатарської мови є важливою лінгводидактичною умовою.

При навчанні кримськотатарській вимові слід враховувати, що учні вже досить добре володіють звуковими засобами російської / української мови. З одного боку, це допомагає в оволодінні вимовними нормами кримськотатарської мови, з іншої – викликає певні труднощі, пов'язані з інтерференцією, висока міра якої простежується при акустиці, артикуляції звуків, що належать до однакової групи за ознакою схожості / відмінності.

У початковій школі важко досягти правильності і точності вимови учнями звуків, звукосполучень кримськотатарської мови. У зв'язку з цим на початковому етапі засвоєння орфоепічної системи мови, що вивчається, слід спиратися на принцип апроксимації, тобто наближення до нормованої вимови. При реалізації цього принципу обмежується обсяг фонетичного і орфоепічного матеріалу, що вивчається і засвоюється, а також допускається деяке зниження якості вимови окремих звуків та інтонаційних моделей.

Взаємопов'язане співвивчення орфоепічних систем мов навчальному процесі дозволяє реалізувати принцип комплексності, що, у свою чергу, забезпечує формування мовного механізму. Цей принцип передбачає зв'язок з принципами індивідуалізації і виступає в якості лінгводидактичної умови успішного оволодіння нормованою вимовою учнів при синхронному контактуванні кримськотатарської та російської (української) мов [7, с. 29-32].

Таким чином, реалізацію перелічених вище принципів ми розглядаємо як лінгводидактичну умову формування орфоепічних навичок при навчанні кримськотатарській мові на початковому етапі.

При підготовці мовленнєвослухового і мовленнєворухового аналізаторів до правильного сприйняття і відтворення звуку йде робота одночасно за декількома напрямками: а) формування точних рухів органів артикуляційного апарату, б) розвиток мовленнєвого дихання; в) фонематичного слуху, г) проведення артикуляційної гімнастики.

Формування точних рухів органів артикуляційного апарату здійснюється в основному за допомогою артикуляційної гімнастики, яка включає вправи для тренування рухливості губ, язика, що необхідно для правильної вимови усіх звуків (як окремих, так і у сполученнях). Вправи повинні бути цілеспрямованими: важлива не їх кількість, а правильний підбір і якість виконання.

Наведемо приклад вправ для артикуляційної гімнастики при постановці кримськотатарського звуку [q] - (къ) :

Вправи для язика.

«Тильчик» («Язичок»)

Наблизити широкий кінчик язика до нижніх різців, губи злегка розтягнуті в посмішці, зуби голі, рот відкритий. Кінчик язика відсунути по дну рота назад до під'язикової зв'язки при вигнутої вверх задньої частини спинки мови. Чергувати рухи мови вперед – назад, губи при цьому в посмішці, оголюють різці (без рухів нижньої щелепи).

Оптимізація формування і розвитку орфоепічних навичок кримськотатарської мови на початковому етапі навчання найтіснішим чином пов'язана з використанням частковометодичних прийомів, одним з яких є зіставлення, методична цінність якого при білінгвальному навчанні полягає у тому, що зіставлення у навчальних цілях встановлює специфіку кримськотатарської мови; російська (українська) мова виступає як засіб, за допомогою якого виявляється специфіка мови, що вивчається. Зіставлення допомагає описувати матеріал, орієнтований на молодших школярів кримськотатарською мовою.

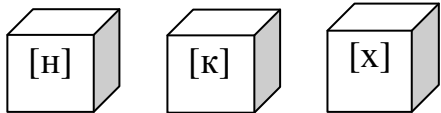
Під час проведення орфоепічної роботи вчителям мовного циклу слід також враховувати той факт, що у процес становлення вимовних навичок складається з етапів формування і розвитку. Е.І.Пассов підкреслював важливість етапу формування, у якому виділяються декілька стадій [7, с. 32].

При навчанні кримськотатарській вимові можна виділити наступні стадії за табл.1.

Таблиця 1

Стадії засвоєння звуків (на прикладі звуку [q])

Назва стадії	Опис	Приклади формулювань завдань
"Сприйняття – ознайомлення"	1. Сприймають на слух звуки в іменах власних за рахунок їх максимальної наближеності по своїй освіті, звучанню і вимові до звуків рідної мови; учні замінюють фонему кримсько-татарської мови найбільш близькими до них фонемами російської і української мов (апроксимована вимова).	1. Послухайте і вимовіть ім'я кримськотатарською мовою: Къубедин – Кубедин, Къуртамет – Куртамет, Къатидже – Катидже, Къуртвели – Куртвели, Къайсер – Хайсер, Къамерие – Камерие, Къадыр – Кадыр.
	2. Сприймають на слух окремі звуки.	2. Послухай звуки. Плесни у долоні, коли почуєш приголосний звук [q] - (къ) : - на початку слова; - в середині слова; - у кінці слова: къар, бакъа, алчакъ, токъ, макъас, къалем.
«Імітація»	1. Повторюють за диктором або вчителем (спочатку індивідуально, потім разом) окремі звуки спочатку пошепки, потім вголос.	1. Послухай і повтори за вчителем звук [q] -(къ). З'єднай цей звук із звуками [o], [a], [y], [ы]. Послухай, як це зробив учитель і повтори за ним склади.
	2. Учням демонструється транскрипція звуків, які вони імітують.	2. Послухай, як учитель вимовляє звук [q] і запам'ятай, яким значком транскрипції він позначається на письмі. Повтори цей звук. Зафарбуй

		кубик з російським звуком, схожим за звучанням з кримськотатарським звуком [q].
	3. Порівнюють акустику і артикуляцію кримсько-татарських звуків "далекої" і "ближньої" груп із звуками російської мови.	Напиши букву Къ къ. Запам'ятай, як вона називається (къ) і який звук передає [q]. З яким російським / українським приголосним звуком можна порівняти кримськотатарський звук [q]?
"Диференціація – осмислення"	Знайомляться з особливостями акустики і артикуляції кримськотатарських звуків у зіставленні із звуками російської / української мов.	Послухай і повтори склади. Порівняй звучання кримсько-татарського звуку [q] -(къ) і російського (українського) звуку [x] у складах: [qy], [qo], [qa], [qy] [xy], [xo], [xa], [xy]
	Виконують вправи, спрямовані на диференціацію схожих кримськотатарських і російських / українських звуків, звуко-сполучень і слів.	2. Послухай пари слів. Визнач, яке з них вимовляється кримсько-татарською. Вимова яких звуків показує відмінності? Къабакъ – кабак; къартоп – картопля; къушакъ – кушак; серник – сірник; торба – торба.

У дослідженнях, присвячених синхронному вивченню мов, аргументується методична доцільність застосування таких прийомів, як порівняння, зіставлення і навчальний переклад [2, с. 5].

Однією з методичних умов успішного формування орфоепічних навичок учнів кримськотатарській мові є створення і використання зіставних візуальних білінгвальних таблиць, в яких демонструється робота органів мовлення.

Наприклад, при вивченні і засвоєнні кримськотатарських звуків [q]-(къ) і [k] доцільно використати наступну табл.2.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика артикуляції звуків [q] і [k]

Робота органів мовлення при утворенні кримськотатарського звуку [q] -(къ)	Робота органів мовлення при утворенні кримськотатарського звуку [k]
	
<p>При утворенні звуку [q]-(къ) :</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) губи злегка розчинені, знаходяться в нейтральному положенні, 2) задня частина спинки язика напружена, повністю змикається з м'яким піднебінням, 2) потік повітря, що видихається, розриває цю перешкоду і виходить через ротову порожнину, при цьому утворюється характерний шум, 3) голосові зв'язки знаходяться в спокійному стані, 	<p>При утворенні звуку [k]:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) губи розкриті, займають нейтральне положення; 2) зуби розімкнені; 3) кінчик язика лежить у нижніх зубів і не торкається їх, передня і середня частини спинки язика опущені, задня частина спинки язика піднята і упирається в м'яке піднебіння, бічні краї язика злегка торкаються задньої частини твердого піднебіння.

4) звук [q] - авулярний, шумний, смичний, глухий. На листі передається поєднанням двох букв : к + ъ = къ - [q]	4) м'яке піднебіння підняте притиснуто до задньої стінки глотки і закриває прохід в носову порожнину, 5) голосові зв'язки не напружені, розсунені, голос не утворюється, 6) повітряний струмінь при виході потрапляє в ротову порожнину і висаджує в повітря змичку між задньою частиною спинки мови і м'яким піднебінням.
5) звук [q] -(къ) вимовляється енергійно.	

Загальновідомо, що запам'ятовування наочного матеріалу молодшими школярами є більш продуктивнішим у порівнянні із запам'ятовуванням вербальної інформації. З урахуванням загальнодидактичного принципу наочності, нами були складені двомовні зіставні таблиці, що включають схеми сагітального розрізу артикуляційного апарату і детальний опис роботи органів мовлення при утворенні звуків, що зіставляються, в послідовності "утворення кримськотатарського звуку – "утворення російського / українського звуку".

Наголошуємо, що методична доцільність використання візуальних порівняльних таблиць у навчальному процесі залежить від дотримання певного алгоритму вчителем, який досконало володіє нормами кримськотатарської мови, щоб учні могли вірно відтворити сприйнятий на слух звук, склад, слово, словосполучення, висловлювання. Наприклад, при вивченні і засвоєнні кримськотатарського звуку [q] -(къ) артикуляцію звуків можна показати у табл. 3:

Таблиця 3

Зіставлення артикуляції кримськотатарського звуку [q] -(къ) з російським(українським) звуком [x]

Робота органів мовлення при утворенні кримськотатарського звуку [q] -(къ)	Робота органів мовлення при утворенні російського (українського) звуку [x]
 <p>При утворенні звуку [q] -(къ) :</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) губи злегка розчинені, знаходяться в нейтральному положенні, 2) задня частина спинки язика напружена, повністю змикається з м'яким піднебінням, 2) потік повітря, що видихається, розриває цю перешкоду і виходить через ротову порожнину. При цьому утворюється характерний шум, 3) голосові зв'язки знаходяться в спокійному стані, 4) звук [q] - авулярний, шумний, смичний, глухий. При письмі передається поєднанням двох букв : к + ъ = къ. 5) звук [q] вимовляється енергійно. 	 <p>При утворенні звуку [x]:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) губи розімкнені і не закруглені, 2) кінчик язика торкається нижніх зубів, 3) середня частина спинки язика прогинається, утворюючи жолобок, по якому проходить струмінь повітря після розмикання перешкоди, 4) задня частина спинки язика напружена і підведена до м'якого піднебіння, 5) повітряний струмінь з шумом проходить по середині язика, 6) голосові зв'язки не напружені.

Узагальнюючи, можна сказати, що ефективність візуальних зіставних вправ за допомогою використання таблиць обумовлена дотриманням наступних методичних умов:

- 1) обов'язковим проведенням роботи над засвоєнням змісту таблиці;
- 2) презентацією учителем звуку, що вивчається на різному мовному матеріалі (у складах, словах і реченнях);
- 3) використанні прийому імітації; 4) не фрагментарний, а детальний розгляд і опис роботи активних і пасивних органів мовленнєвого апарату.

Висновки... Таким чином, у практиці викладання кримськотатарської мови успішність навчання орфоепічним навичкам в умовах білінгвального мовного середовища забезпечується створенням наступних лінгводидактичних умов:

- 1) навчання повинне будуватися на принципах апроксимації, врахуванні мовної підготовленості учнів, принципі комплексності;
- 2) необхідним є врахування етапів та стадій становлення навичок вимови;
- 3) створення і використання зіставних і порівняльних таблиць, в яких демонструється робота органів артикуляції. В якості перспективи дослідження ми бачимо вивчення орфоепічних систем кримськотатарської, російської та української мов та розробку комплексу зіставних вправ.

Література

1. Анафиева Э.Р. Формирование орфоэпических навыков при изучении украинского языка в крымскотатарской аудитории / Э.Р.Анафиева // Научные и методические основы филологического образования в условиях многоязычия. – К. : Знання. – 1999. – С. 82-85.
2. Девлетов Р.Р. Сопоставление как методический приём при обучении русскому языку учащихся национальной школы в условиях формирования национально-русского двуязычия : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теория и методика обучения. / Р.Р. Девлетов. – М., 1991. – 17 с.
3. Говорим правильно. Краткий школьный русско-украинско-крымскотатарский орфоэпический словарь / Р.Р.Девлетов, Э.Р. Анафиева. – Симферополь : Доля, 2000. – 44 с.
4. Девлетов Р.Р. Система работы по формированию произносительных навыков английской речи в условиях русско-украинского биллингвизма / Р.Р. Девлетов, О.В. Шеремет – Симферополь : «Оджакъ», 2012. – 132 с.
5. Державний стандарт початкової загальної освіти. [Постанова КМУ № 462. Чинний від 20.04.11 року]. – К, 2011.
6. Меметов А.М.. Крымскотатарский язык. Фонетика / А.М. Меметов. – Симферополь : КРП «Издательство «Крымучпедгиз», 2012. – 72 с. – На рус. и крымскотатарском языках.
7. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Пассов Е.И. – М. : Изд-во «Русский язык», 1989. – 32 с.

Анотація

У статті розглядаються лінгводидактичні умови формування орфоепічних навичок кримськотатарського мовлення учнів початкових класів в умовах білінгвального мовленнєвого середовища.

Аннотация

В статье рассматриваются лингводидактические условия формирования орфоэпических навыков крымскотатарской речи учащихся начальных классов в условиях билингвальной речевой среды.

Summary

The linguodidactical conditions of orphoeptic skills forming of primary school student's are described in the article.

Ключові слова: вимовні навички, контактуючі мови, білінгвізм, фонематичний слух, методичні принципи, імітація, апроксимована вимова, стадії формування орфоепічних навичок.

Ключевые слова: произносительные навыки, контактирующие языки, билингвизм, фонематический слух, методические принципы, имитация, аппроксимированное произношение, стадии формирования орфоэпических навыков.

Key words: pronunciation skills, contactting language, biluinguizm, phonematic hearing, methodical principles, imitation, approximative pronunciation, stages of orphoeptic skills forming.

Подано до редакції 05.04.2013.

Рекомендовано до друку докт.пед.наук, доц.Девлетовим Р.Р.

УДК 811.161.2

© 2013

Анафієва Е.Р.

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ШКОЛАХ З КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Для методики навчання української мови як нерідної головними є вихідні положення про мову як засобу спілкування, про мовлення, що складається зі звуків, слів, словосполучень та речень. При цьому рівень одержуваних знань учнів безпосередньо залежить від етапів і цілей навчання.

Зміст і характер досліджуваного матеріалу з української мови в школах з кримськотатарською мовою навчання визначаються, перш за все, наукою про мову. “Наша методика аж ніяк не втрачає інтересу до лінгвістики, – писав О.В.Текучев, – а, навпаки, всіма доступними засобами прагне здійснити найважливіший принцип сучасної методики, згідно з яким характер методики, як і застосування окремих методичних прийомів, повинен визначатися змістом навчального предмету” [3, с. 18].

Чільна роль лінгвістики при визначенні теоретичних основ методики вважається загальноновизнаною. Тому дуже важливо, щоб вчитель вмів аналізувати мовні явища, пояснював особливості функціонування різних рівнів мови, робив відповідні методичні висновки. Учні необхідно показувати подібності та відмінності української та кримськотатарської мов, що контактують.